

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ОКСАНИ МЕЛЬНИЧУК «КОНСТАНТИ ДОСВІДУ НЕВЕРБАЛЬНОГО В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ»¹

Монографічна розвідка Оксани Мельничук «Константи досвіду невербального в англomовному художньому дискурсі» втілює когнітивний та нарративний вимір створення, сприйняття та розуміння мовних елементів художньої оповіді – констант досвіду *невербального* – у ментальній/психічній проєкції смислу художнього дискурсу. Зображення автором-наратором елементів невербальної комунікації/поведінки у тексті є константами досвіду *невербального* у тріадній взаємодії (за Ф. Поятосом) *мова* ↔ *парамова* (голосові характеристики) ↔ *кінетика* (позначення різних видів руху). Саме належність поняття «досвід» до епістемології визначає філософію як одну зі сфер знання, що формує перспективу представленої праці.

Авторка обгрунтовано доводить, що, по-перше, підхід когнітивної лінгвістики (когнітивної семантики, когнітивної граматики) окреслює низку теорій та наукових ідей, об'єднаних спільною тезою про те, що мова є інтегральною частиною пізнання, яка відтворює взаємодію культурних, психологічних та комунікативних чинників. Ментальний/психічний статус лексичних значень, актуалізованих у художньому прозовому тексті, пов'язаний із загальною функцією мислення, тобто функцією пізнання як відображення та реконструкції досвіду. Основним призначенням когнітивних здібностей є концептуалізація досвіду та категоризація понять. На рівні мови досвід створює змістовні поняття за допомогою психічного уявлення: схеми, фрейму, ментальної моделі, або різних видів категорій.

По-друге, пізнання складається із систем, які мають репрезентативний рівень та пов'язані за допомогою конструкту – *схеми*. Лексичні одиниці, а також класи слів і граматичні конструкції є концептуальними категоріями, які потрібно вивчати як втілення не суто формальних, а загальних когнітивних принципів, що ґрунтуються на схематизації. Когні-

тивна схема, що експлікує константи досвіду *невербального* у дискурсі художнього прозового тексту, є різноскерованою: з одного боку, вона відтворює структуру розуміння смислу в об'єктивістському тлумаченні, визначаючи елементи представлення знання як константи досвіду невербального, згідно з визначеними фреймами (поверхневим семантичним, поверхневим синтаксичним, глибинним тематичним, глибинним нарративним); з іншого – така модель є інтерпретаційною тому, що охоплює свідомість читача як наратора та/або імпліцитного читача, який оприявлює смисл художнього тексту, залучаючи суб'єктивний досвід переживання емоцій та формування оцінного ставлення.

Авторка монографії робить спробу якнайширше схарактеризувати константи досвіду *невербального*. У першому розділі вона надає значення *структуралізму* як структурно-семіотичному комплексу, який, у загальних рисах, є лінгвістично-опосередкованим і опирається на концепцію мовознавства та семіотики – теорію знака Ф. де Соссюра. Дихотомія мови та мовлення охоплює опозиції соціального та індивідуального, абстрактного та конкретного, необхідного та випадкового, сконструйованого та наданого, представленого та сприйнятого. Важливою, на думку авторки, є роль поетики, яка, відповідно до етимології, позначає усе, що пов'язане з творчістю: створенням, композицією художніх творів, мова яких є одночасно і результатом, і засобом аналізу. Художня література є продуктом мови, відтак будь-які відомості про мову становлять інтерес у галузі поетики. Саме поетика стає основою наратології – системного розгляду художніх текстів. У межах теорії наратології було сформульовано низку понять, що стосуються багаторівневих аспектів оповіді, сюжету, характеристики, нарації, точки зору, репрезентації мовлення.

¹ Константи досвіду невербального в англomовному художньому дискурсі: [монографія]. Рівне: Волин. обереги, 2023. 312 с.

У монографії зазначено, що реалізація структури як виду знання відбувається через компоненти нарративної комунікації, що охоплюють і реальну (реальний автор → реальний читач), і текстову комунікацію (імпліцитний автор → наратор → наратор → імпліцитний читач). Реальний автор є творцем художнього світу, передає ідеї, думки, почуття; автор-наратор (імпліцитний автор) є лінгвістичною категорією, семантичним вираженням – втіленою свідомістю, яка організовує текст як ментальну/психічну модель, забезпечуючи цілісність і зв'язність оповіді – наратор є аналогом мовця у дискурсі художнього прозового тексту. Автор може не називати наратора, але завжди наділяє його рисами характеру, що виявляються у манері «говорити», передавати думки, у ставленні до людей і подій, про які йдеться у художньому прозовому тексті. Опертя на персональний дискурс створює ефект достовірності описуваного через посилення емоційного впливу на читача.

Усвідомлення авторкою важливості структури формує підґрунтя подальшого наукового розвитку теми у площині когнітивної наратології – текстовий художній світ динамічно розгортається за допомогою дії персонажів. Персонажі є елементами сконструйованого нарративного світу, загальними семіотичними складниками, незалежними від будь-якого конкретного вербального вираження та онтологічно відмінними від нього. Взаємодіючи у системі текстової комунікації у дискурсі наратора ↔ персонажа та формуючи смисл оповіді на рівні фреймової моделі, константи досвіду *невербального* стають осяжними, сприйнятними семантичними одиницями, які виявляють емотивне та оцінне значення.

Сутність когнітивного та наратологічного вивчення художніх прозових текстів розкрите Оксаною Мельничук у *другому розділі* монографічної розвідки. Представлена когнітивно-нاراتологічна методологія охоплює мовний опис елементів текстової комунікації у зв'язку з когнітивними структурами людської свідомості та спрямована, за Д. Германом, на пошук кореляції понять «нарратив» і «розум» (англ. narrative and mind). Дискурс слугує джерельною базою дослідження, у ньому перетинаються усі відомості про мову та мисленнєво-мовленнєву діяльність. Авторка зауважує, що нарратив

у когнітивній наратології є ментальним/психічним конструктором текстових антропоморфів – моделлю наративу, що поєднує пропозиційну репрезентацію вербального вираження і модель світу – індивідуальний набір схем як сфер знання. Під час опрацювання дискурсу художнього прозового тексту читачі оцінюють вербальний «вхід» на тлі суб'єктивного знання про світ. Як наслідок, ментальні/психічні моделі, створені читачами, є відкритими до подальшого уточнення, диференціації та модифікації.

Оксана Мельничук доводить, що з погляду читача, художній прозовий текст є об'єктивацією образів та мімезису, схемою сприйняття, яка ототожнює із собою суб'єкта, що сприймає. Можливий світ тексту як художньої дійсності та ментальна/психічна модель наративу є структурованими через людську мову, яка здатна об'єктивувати та вербалізувати людський досвід, трансформуючись через призму художньо-естетичної уяви. Читач-наратор (імпліцитний читач) є втіленою суб'єктивною свідомістю, яка сприймає художній текст та реконструює його смисл. Когнітивне значення художнього тексту полягає у відмітному пізнавальному значенні літератури, а не в імітації інформаційного дискурсу або використанні засобів науки та філософії. Авторка звертається до поняття «схеми», які у нарративній теорії структурують знання читача щодо загальної композиції, або схеми оповіді. У зв'язку з розумінням та інтерпретацією художнього прозового тексту, схематичність виявляється у сприйнятті, усвідомленні, розумінні та візуалізації наративу.

Запропоноване в дослідженні фреймове моделювання, яке розкриває суть когнітивного підходу, є новітнім методом дослідження мовних форм позначення констант досвіду *невербального* у дискурсі художнього прозового тексту, що залучає теорії штучного інтелекту, передусім концепцію фреймів М. Мінського, та охоплює систему, яка утворена такими фреймами: поверхневим семантичним (актуалізація значень слів), поверхневим синтаксичним (актуалізація значення дії у зв'язку з граматичними дієслівними конструкціями), глибинним тематичним (актуалізація тем оповіді та концептів) та глибинним нарративним (актуалізація змісту у дискурсі наратора ↔ персонажів).

Третій розділ «Інтерпретація» розкриває феномен сприйняття та розуміння художнього прозового тексту; побудований з врахуванням ролі теорій рецептивної естетики та герменевтики; наповнений прикладами вживання та функціонування констант досвіду невербального, згідно із запропонованою фреймовою моделлю.

У межах цього розділу Оксана Мельничук опирається на тезу про те, що зовнішній, матеріальний рівень тексту є історично наймолодшим, а тому найдинамічнішим, відкритим і різноманітним. Інтерпретація та розуміння художнього прозового тексту є ментальною/психічною моделлю, що охоплює структуру фрейму. Актуалізація фреймової структури відбувається одночасно на усіх рівнях текстового нарративу: поверхневому (семантичному, синтаксичному) і глибинному (тематичному, нарративному) – частотність лексем є кількісним показником, який визначає наповненість ідеальної ментальної схеми, або фреймів різного виду. Розуміння та сприйняття тексту пов'язане з естетичною картиною світу, що характеризується множинністю значень. На цьому рівні існує два або більше варіантів інтерпретації (різноманітні причини, сценарії, істини), але з різним ступенем ймовірності. Змістом розуміння та інтерпретації констант досвіду невербального є множинність сприйняття художнього тексту.

Авторка розглядає художній прозовий текст ХХІ ст. як особливе представлення знань про дійсність. Відтак мова набуває особливого статусу, оскільки основною є думка про те, що художній прозовий текст не тільки моделює світ, а й доповнює його віртуальною дійсністю можливих світів та досвіду констант *невербального*. У сприйнятті читача кожне розповідне речення тексту є схемою ментального бачення, що охоплює в оповідному світі об'єкти, які не тільки є «видимими», а й відчутними, вони є не тільки фізично реальними, але й абстрактними – об'єктивованими, вербалізованими

та актуалізованими як константи досвіду *невербального*.

Фактологічний матеріал засвідчує, що емотивне значення констант досвіду *невербального* посилює напругу естетичного навантаження, увиразнює сприйняття тло. Читач «озвучує» невербальну комунікацію/поведінку персонажів, відповідно її оцінюючи. Процес співтворчості відбувається під знаком гри, результат якої неможливо спрогнозувати через мінливість і невизначеність впливу тексту на читача. Авторкою було встановлено, що константи досвіду *невербального* слугують не тільки засобами характеристики комунікації/поведінки персонажів – вони є вплетеними у загальну смислову тканину художнього прозового тексту, забезпечуючи його зв'язність. Доцільним видається використання комп'ютерного підходу у межах прикладної лінгвістики до аналізу констант досвіду *невербального*, що є методом вилучення та опрацювання точних лексичних і семантичних даних. Кількісний аналіз був долучений до виявлення таких показників, як от: абсолютна частота, відносна частота та ранг лексем. Отже лексичний вибір автора-наратора як набір визначених частотних лексем перебуває у спектрі формальних аналітичних інструментів – обчислювальні та статистичні методи розширюють сферу дії у цифровому просторі художнього прозового тексту.

Перевагою монографії вважаємо наявність тематичного та іменного покажчиків, що спрощує користування книгою.

Праця є вагомим внеском у розвиток лінгвістики тексту, зокрема когнітивної наратології, що якісно збагачує науковий розвиток галузі.

Рецензент:

Макарук Лариса Леонідівна, доктор філологічних наук, професор, декан факультету іноземної філології, професор кафедри прикладної лінгвістики, Волинський національний університет імені Лесі Українки